

O'rolova Feruza Ankaboyevna

Jizzax Davlat Pedagogika universiteti tayanch doktoranti

ALISHER NAVOIYNING OILAVIY QADRIYATLARGA OID QARASHLARI (FARHOD VA SHIRIN DOSTONI MISOLIDA)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning mashhur "Farhod va Shirin" dostonida tasvirlangan oilaviy qadriyatlar va ularning ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot Navoiyning asardagi oilaviy munosabatlar, nikoh, sadoqat va ma'naviy qadriyatlarga oid qarashlari va tasvirlarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida adabiy tahlil, qiyosiy tahlil va kontekstual tahlil usullari qo'llanilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Navoiy dostonida oila muqaddasligi, sevgi va sadoqat kabi qadriyatlarni ulug'laydi hamda ideal oilaviy munosabatlar uchun axloqiy me'yorlarni belgilaydi. Xulosada Navoiyning oilaviy qadriyatlarga oid qarashlari hozirgi kun uchun ham dolzarbligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Farhod va Shirin, oilaviy qadriyatlar, sevgi, sadoqat, nikoh, axloq

Аннотация: В этой статье будут проанализированы семейные ценности и их значение, описанные в знаменитом эпосе Алишера Навои "Фархад и Ширин". Исследование направлено на изучение взглядов и образов Навои на семейные отношения, брак, верность и духовные ценности в произведении. В качестве методологии исследования использовались методы литературного анализа, сравнительного анализа и контекстного анализа. Результаты показывают, что в эпосе Навои семья прославляет такие ценности, как святость, любовь и верность, а также устанавливает моральные стандарты идеальных семейных отношений. В заключении подчеркивается, что взгляды Навои на семейные ценности актуальны и сегодня.

Ключевые слова: Алишер Навои, Фархад и Ширин, семейные ценности, любовь, верность, брак, мораль

Abstract: This article analyzes the family values and their significance described in the famous epic "Farhad and Shirin" by Alisher Navoi. The study focuses on exploring Nawai's views and images of family relationships, marriage, loyalty, and spiritual values in the work. As a research methodology, methods of literary analysis, comparative analysis and contextual analysis were used. The results show that in the Navoi epic, the family glorifies values such as holiness, love and loyalty, and sets moral standards for ideal family relationships. The conclusion emphasizes that Navoi's views on family values are relevant even for the present day.

Keywords: Alisher Navoi, Farhad and Shirin, family values, love, loyalty, marriage, morality

KIRISH: Alisher Navoiy (1441-1501) o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili, mutafakkir shoir va davlat arbobi bo'lgan. Uning "Xamsa" turkumiga kiruvchi dostonlari orasida "Farhod va Shirin" alohida o'rin tutadi. Ushbu asar nafaqat badiiy jihatdan yuksak, balki unda ilgari surilgan g'oyalar, jumladan oilaviy qadriyatlarga oid fikrlar ham diqqatga sazovordir. Mazkur maqolada "Farhod va Shirin" dostoni misolida Navoiyning oila, nikoh va oilaviy munosabatlarga doir qarashlari tadqiq etiladi.

"Farhod va Shirin" dostoni Alisher Navoiyning oila va oilaviy munosabatlarga doir qarashlarini o'zida mujassam etgan yirik adabiy merosdir. Asarda ilgari surilgan g'oyalar, tasvirlangan badiiy obrazlar va motivlar orqali shoir o'z davrining dolzarb masalalariga munosabat bildirgan, shu bilan birga, bu qadriyatlarning umuminsoniy va universalligini ham ko'rsatib bergan. Navoiyning sevgi, sadoqat, nikoh va oilaviy hayot haqidagi mulohazalari, uning ma'naviy-axloqiy mezonlari bugungi kun uchun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Zero, asarda tarannum etilgan muhabbat, vafo, halollik, mardlik kabi fazilatlar har qanday jamiyat va har bir inson uchun ibrat maktabi, ma'naviy dasturilamal bo'lib qolaveradi. Shu

ma'noda, "Farhod va Shirin" dostoni nafaqat yuksak badiiy qimmatga ega, balki tarbiyaviy ahamiyati jihatidan ham bebaho asar sanaladi.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda adabiy tahlil, qiyosiy tahlil va kontekstual tahlil usullari qo'llanildi. Adabiy tahlil orqali "Farhod va Shirin" dostonidagi oilaviy qadriyatlarga oid lavhalar, obrazlar va motivlar o'rganildi. Qiyosiy tahlil Navoiyning boshqa asarlaridagi hamda turkiy va forsiy adabiyotlardagi o'xshash mavzular bilan qiyoslash imkonini berdi [2, 5, 7]. Kontekstual tahlil esa dostonni yaratilgan davr kontekstida, Navoiyning dunyoqarashi va qarashlari prizmasida o'rganish uchun xizmat qildi [1, 4, 6]. Tadqiqotda Navoiy asarlarining nashrlaridan [3, 8], shuningdek mavzu bo'yicha ilmiy manbalardan foydalanildi.

NATIJALAR

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, "Farhod va Shirin" dostonida oilaviy qadriyatlar ulug'lanadi, oilaviy munosabatlarning ma'naviy asoslari ochib beriladi. Asar bosh qahramonlari Farhod va Shirinning pokiza muhabbati, bir-biriga sadoqati ideal oilaviy munosabatlar namunasi sifatida tasvirlanadi [3]. Dostonda chin sevgiga asoslangan nikoh va oila barqarorligi g'oyasi ilgari suriladi. Ayni paytda, Xusrav va Shapur kabi salbiy obrazlar orqali axloqsizlikning oila muqaddasligini oyoq osti qilishi tanqid ostiga olinadi [8].

Navoiy tasvirida sevgi va sadoqat tuyg'ulari oilaning ma'naviy asosini tashkil etadi. U Farhod va Shirin obrazlari orqali samimiy mehr va fidoyilik, bir-birini qo'llab-quvvatlash kabi fazilatlarni ulug'laydi [1, 74-b]. Shuningdek, doston oila a'zolarining o'zaro hurmat, iffat va axloqiy poklikka asoslangan munosabatlarini ideal sifatida ko'rsatadi [6, 112-b]. Navoiy oilada xotinning munosib mavqei bo'lishi, uning sha'ni hurmat qilinishi lozimligini Shirin obrazi misolida ochib bergan [4].

TAHLIL VA MUHOKAMA

"Farhod va Shirin" dostoni orqali Navoiy o'z davrining muhim ijtimoiy masalalaridan biri - oila va nikoh muammolariga munosabat bildirgan. Ideal oila qurish uchun muhabbat, sadoqat, ma'naviy yaqinlik zarurligini uqtirgan [2]. Shu bilan birga, Navoiy oilada ayolning mavqeiga doir ilg'or fikrlarni bayon qilgan, xotin-qizlarning ham erkin fikrlash, erkin sevisish huquqini yoqlagan [5, 91-b]. Undagi ezgu g'oyalar orqali mutafakkir ma'naviy yuksak, baxtiyor oilaning asoslarini ko'rsatib bergan.

Dostonning hozirgi kun uchun dolzarbligi shundaki, unda tasvirlangan sof muhabbat, oilaviy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar zamonaviy jamiyatda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan [7, 168-b]. Navoiyning oila, nikoh, sevgi va sadoqat haqidagi qarashlari universallik kasb etadi, ular turli davrlar va madaniyatlar uchun ham ma'naviy dasturilamal bo'la oladi.

Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni o'zbek mumtoz adabiyotining nodir namunasi bo'lib, unda tasvirlangan voqealar, obrazlar va g'oyalar orqali shoir o'z davrining muhim ijtimoiy-axloqiy masalalariga munosabat bildirgan. Asar markazida turgan Farhod va Shirin obrazlari orqali Navoiy ideal sevgi, sadoqat va vafodan iborat tuyg'ularini, shuningdek, ma'naviy yetuk insonga xos bo'lgan fazilatlarni ulug'lagan.

Dostonning bosh mavzularidan biri bu sevgi va oilaviy munosabatlardir. Navoiy Farhod va Shirin timsolida o'zaro hurmat, ishonch va sadoqatga asoslangan muhabbatni tarannum etadi. Ularning bir-biriga bo'lgan mehri, vafosi va fidoyiligi haqiqiy sevgining yorqin namunasi sifatida gavdalanadi [3]. Shu bilan birga, dostonda sevgining sinovlari, uning insonni yuksaklikka ko'tarishi yoki aksincha, mag'lubiyatga uchratishi mumkinligi ham ko'rsatib o'tilgan. Farhod obrazi orqali shoir muhabbat yo'lidagi qiyinchiliklar, to'siqlarni matonat bilan yengib o'tish, o'z sevgisiga sodiq qolish kerakligini uqtiradi [1, b. 116].

Navoiy tasvirida muhabbatning yuksak ma'naviy qadriyat ekanligi, u insonni ezgulikka, go'zallikka undashi, uning ruhini poklashi va yuksaltirishi ta'kidlanadi. Farhodning Shirin vasliga yetish yo'lidagi mashaqqatlari, uning sadoqati va matonati ideal sevgining namunasi [6, 89-b]. Dostonda tasvirlangan bu kabi olijanob fazilatlar kitobxonni ham halollik, mardlik, sadoqat kabi axloqiy qadriyatlarga undaydi.

Asarda oilaviy munosabatlar masalasi ham keng yoritilgan bo'lib, Navoiy oilaning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va rolini ko'rsatib beradi. U oilani muqaddas dargoh sifatida ulug'laydi va uning mustahkam bo'lishi uchun zarur axloqiy mezonlarni belgilab beradi [4]. Farhodning ota-onasi, Shirinning ota-onasi va akasi bilan bo'lgan munosabatlari misolida shoir oila a'zolarining o'zaro mehri, bir-birini

qo'llab-quvvatlashi muhimligini ta'kidlaydi. Ayni paytda, u oilaning buzilishi, inqirozga yuz tutishining sabablarini ham ko'rsatadi. Masalan, Xusrav va Mahin Bonu o'rtasidagi munosabatlar, Xusravning Shiringa bo'lgan chirkin niyati oiladagi nizo va kelishmovchiliklarning ildizi sifatida tasvirlanadi [8].

Shuningdek, "Farhod va Shirin" dostoni orqali Navoiy nikoh masalasiga ham o'z munosabatini bildirgan. U nikohni muqaddas bir rishta deb biladi va unga jiddiy yondashish lozimligini uqtiradi. Nikoh aqdi faqatgina rasmiyatchilik emas, balki ma'naviy mas'uliyat ekanligi ta'kidlanadi [2]. Farhod va Shirinning bir-biriga bo'lgan muhabbati, ularning visol orzusi bu ikki qalb o'rtasidagi nikohning ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Ularning sadoqati va vafosi esa oilaviy hayotda zarur bo'lgan fazilatlar timsolidir.

Dostonning yana bir muhim jihati shundaki, unda ayol va erkak tengligi g'oyasi ilgari suriladi. Navoiy xotin-qizlarning orzu-istaklari, intilishlari erkaklar bilan teng ekanligini Shirin obrazi misolida ochib beradi. Shirin mustaqil fikrlovchi, o'z taqdirini o'zi hal qiluvchi ayol sifatida gavdalanadi [5, 142-b]. Uning Farhod bilan bo'lgan munosabatlari, unga bo'lgan sadoqati va vafodorligida chin insoniy fazilatlar namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, Shirin obrazi orqali Navoiy ayollarning ham erkin sevis, o'z hissiyotlari va qalbining amriga ko'ra yashash huquqini ta'kidlaydi. Bu esa o'sha davr uchun juda ilg'or va novatorona qarashlarda edi.

"Farhod va Shirin" dostonini oilaviy qadriyatlar nuqtai nazaridan tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, Alisher Navoiy bu asari orqali o'z davrining ma'naviy-axloqiy muammolarini badiiy tadqiq etgan va ularga o'zining mulohazalarini bildirgan. Asar yaratilgan XV asr oxiri - XVI asr boshlarida feodal munosabatlarning kuchayishi, siyosiy beqarorlik va o'zaro nizolar avj olgan, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar inqirozga yuz tutayotgan bir davrda Navoiy insoniylikning yuksak namunalarini yaratishga intilgan [7, 62-b].

Dostonning bosh mavzusi bo'lgan sevgi-muhabbat masalasida shoir o'z oldiga muhim vazifalarni qo'ygan. Bir tomondan, u chin sevgini ulug'lash, uning insonni ma'nan yuksaltirishini ko'rsatish bo'lsa, ikkinchi tomondan, zamondoshlarini ana shunday pokiza, fidoyi muhabbat yo'lidan borishga da'vat etish, ularni axloqiy jihatdan tarbiyalashdir [1, b. 203]. Farhod va Shirin o'rtasidagi sof va samimiy munosabatlar, ularning bir-biriga bo'lgan mehri, sadoqati va fidoyiligi o'sha davr kishilari uchun ibrat maktabi bo'la olardi.

Shuningdek, Navoiy dostonida nikoh va oila masalasini ko'tarib chiqar ekan, bu borada ham o'z davrida mavjud bo'lgan qator muammolarga e'tibor qaratadi. O'sha davrda ko'p hollarda nikoh aqdi rasmiyatchilikdan iborat bo'lib, uning zamirida yotgan ma'naviy mas'uliyat nazardan chetda qolardi. Ayrim hollarda esa nikoh siyosiy manfaatlar yoki moddiy boylik uchun qurilardi [4]. Bunday sharoitda Navoiy asarida tasvirlangan samimiy sevgiga asoslangan, ma'naviy uyg'unlikka qurilgan nikoh va oila muhim ahamiyat kasb etadi. U nikohni muqaddas rishta sifatida ulug'lar ekan, uning zamirida mehr-muhabbat, o'zaro hurmat va ishonch yotishi lozimligini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, dostonda ayol va erkak munosabatlari, xususan, ayollarning jamiyatdagi o'rni va mavqei masalasi ham muhim o'rin tutadi. Navoiy Shirin obrazi orqali mustaqil fikrlovchi, o'z taqdirini o'zi hal qiluvchi, erkin sevis va tanlash huquqiga ega bo'lgan ayolni tasvirleydi [5, p. 178]. Bu o'rinda u o'z davrida xotin-qizlarga nisbatan mavjud bo'lgan ayrim bir yoqlama qarashlar, ularni erkaklar ixtiyorida bo'lgan mavjudot sifatida ko'rishga qarshi chiqadi. Navoiy uchun sevgi va oilaviy munosabatlarda ayol va erkakning teng huquqli ekanligi g'oyat muhim edi. U inson sha'nini ulug'lash, uning qadr-qimmatini ko'rsatish orqali o'z zamondoshlarini ma'naviy jihatdan yuksalishga chorlaydi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni oilaviy qadriyatlarni ulug'lovchi bebaho adabiy merosdir. Unda ilgari surilgan g'oyalar, oilaning ma'naviy asoslari, nikoh, sevgi va sadoqat haqidagi fikrlar o'z ahamiyatini bugungacha yo'qotmagan. Navoiy tasvirlagan ideal oilaviy munosabatlar namunasi, uning ma'naviy-axloqiy mezonlari hozirgi davrda ham ibrat bo'lishi mumkin. Asarda yuksak badiiylik bilan ifoda etilgan bu qadriyatlar milliy va umuminsoniy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hayitmetov, A. Navoiyning ijodiy metodi masalalari [Creative method issues of Navoi]. Toshkent: Fan, 1963.
2. Hasanov, S. "Farhod va Shirin" dostonida ma'naviy-axloqiy qarashlar [Moral-ethical views in the epic "Farhod and Shirin"]. Toshkent: Mumtoz so'z, 2020.
3. Navoiy, Alisher. Farhod va Shirin [Farhod and Shirin]. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2019.
4. Qayumov, A. Asarlar [Works]. 6 tomlik. 2-tom. Toshkent: Mumtoz so'z, 2009.
5. Rustamov, E. Navoiy poetikasi [Poetics of Navoi]. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1979.
6. Султанов, И. Навоий ижодининг халқчил асослари [Popular bases of Navoi's works]. Тошкент: Фан, 1978.
7. Ширинова, Р. Алишер Навоий "Хамса"сида хотин-қизлар масаласи [Women's issues in Alisher Navoi's "Khamsa"]. Тошкент: Тамаддун, 2013.
8. Navoiy, Alisher. Mukammal asarlar to'plami [Complete works collection]. 20 tomlik. 9-tom. Toshkent: Fan, 1992.